

Onur Öner'in 'İstanbul'un Müzik Okulları: II. Meşrutiyet ve Şehrin Müzik Hayatındaki Değişimler' Adlı Eserinin Değerlendirilmesi

A Review of Onur Öner's Book 'İstanbul'un Müzik Okulları: II. Meşrutiyet ve Şehrin Müzik Hayatındaki Değişimler'

Hulusi ÖZBAY ⁽¹⁾

⁽¹⁾ Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Hulusi Özbay (Doktora Öğrencisi)

İstanbul Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Müzikoloji ve Müzik Teorisi Anabilim Dalı, Müzikoloji ve Müzik Teorisi Doktora Programı, İstanbul, Türkiye

E-Posta: hulusiozbay736@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6555-8385

Başvuru/Submitted: 16 Haziran 2023

Kabul/Accepted: 20 Haziran 2023

Atrf/Citation

Özbay, H. (2023). Onur Öner'in 'İstanbul'un Müzik Okulları: II. Meşrutiyet ve Şehrin Müzik Hayatındaki Değişimler' Adlı Eserinin Değerlendirilmesi. *Porte Akademik Müzik ve Dans Araştırmaları Dergisi*, 24, 123-127.

Özet

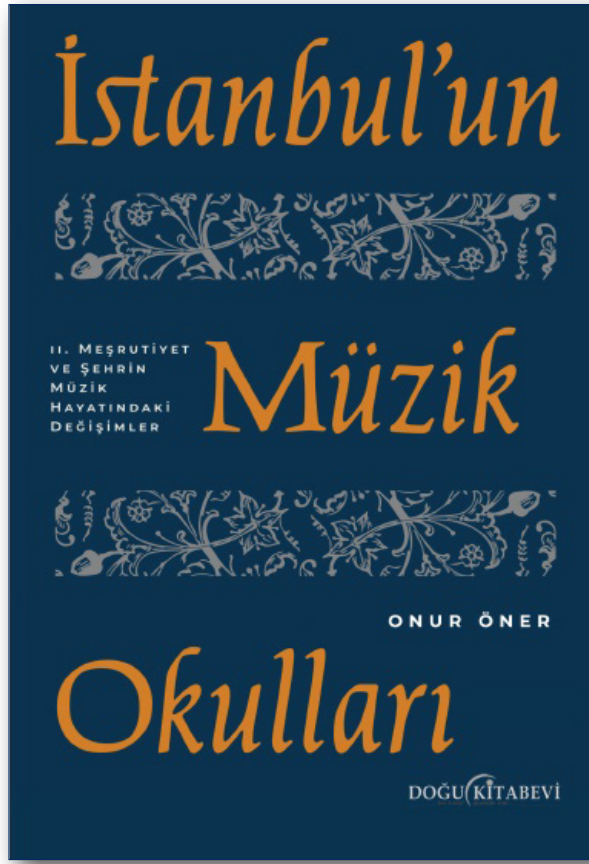
Onur Öner'in yirminci yüzyıl başı Osmanlı İstanbul'unda müziğin sosyal tarihine odaklanan kitabı, II. Meşrutiyet dönemi müzik okullarını ele almakla birlikte, müzisyenlerin biyografilerini Osmanlı arşivlerinde bulunan sicill-i ahval evrakı üzerinden de gözden geçirmektedir. Kitap, müzik okullarının ortaya çıkış süreçlerini, sosyal tabanlarını ve şehrin müzik hayatına yaptığı etkileri sosyo-politik tespitlerle anlaşılabilir kılmaya yönelik disiplinlerarası bir çalışmanın ürünüdür.

Anahtar Kelimeler: Biyografi, Müzik Okulları, Müzisyenler, İstanbul, Geç Osmanlı

Abstract

Onur Öner's book focuses on the social history of music in Ottoman Istanbul at the beginning of the twentieth century. The book describes the music schools established during the Second Constitutional Era and also reviews the biographies of musicians through the "sicill-i ahval" documents in the Ottoman archives. The book is the product of an interdisciplinary study that aims to make understandable how music schools were established, their social bases and the effects of the city on music.

Keywords: Biography, Music Schools, Musicians, Istanbul, Late Ottoman

Onur Öner. (2022). *İstanbul'un Müzik Okulları: II. Meşrutiyet ve Şehrin Müzik Hayatındaki Değişimler*. Doğu Kitabevi.

Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemi müzik tarihi çalışmalarının derinleşmesinin ve ilmî perspektif kazanmasının başlıca yollarından biri, elbette ki arşiv ve kütüphanelerden olabildiğince iyi istifade etmekten/edebilmekten geçmektedir. Yakın dönemde kütüphanelerde yapılan başarılı tasnif çalışmaları ve müzik tarihini aydınlatmaya yardımcı olacak arşivlerin açılması/artması da önümüzdeki dönemde müzik tarih yazımının daha etkin ve verimli bir şekilde zenginleşerek ilerleyeceğine dair ümitleri arttırmaktadır. Osmanlı müzik tarihini aydınlatacak kaynakları içermesi bakımından en önemli arşivlerden biri de hiç şüphesiz Cumhurbaşkanlığı Osmanlı arşividir. Arşivde bulunan belgeler, disiplinlerarası yapılacak çalışmalarla Osmanlı dönemi müzik tarihinin uzun asırlarından her birine ışık tutmaya yardımcı olabilecek bilgileri hâiz vesikaları içermektedir. Bu belgeleri tespit etmekle beraber onları siyasi, içtimai ve iktisadi şartlarını da gözeterek değerlendirmek, müzik tarih yazımının önündeki birçok problemi ortadan kaldıracaktır.

Dr. Onur Öner'in akademik çalışmalarının bir meyvesi olan "*İstanbul'un Müzik Okulları: "II. Meşrutiyet ve Şehrin Müzik Hayatında Değişimler"*" başlıklı kitabı¹ hem arşivlerin değerlendirilmesi hem de arşivlerden edinilen bilgilerin sosyo-politik tahlillerle alana nasıl disiplinlerarası farklı bakış açıları sunulabileceğine dair iyi bir örnek olarak karşımızda durmaktadır. Onur Öner'in Prof. Dr. Cem Behar'ın danışmanlığında 2019'da tamamladığı doktora tezi Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemindeki musikişinasların yaşadıkları dönemleri, sosyo-politik ve kültürel değişimleri de göz önüne alarak SPSS veri analiz yazılımı ile birlikte incelemektedir. Tez, müzisyenlerin coğrafi dağılımları, âilelerinin sosyo-ekonomik durumları, meslekleri ve eğitim durumları üzerinden birçok tespiti de barındırmaktadır (Öner, 2019).

Yazar konu edindiğimiz kitabında da yirminci yüzyıl başlarında Osmanlı İstanbul'undaki müziğin toplumsal tarihini ele almaktadır. Müzik okullarının Meşrutiyet dönemindeki siyasi meselelerle derinden ilişkili olduğunu, bu okulların dönüşümlerin merkezinde bulunduğunu savunmakta, Meşrutiyet sonrası

1 Öner'in kitabında ele aldığı konularla alakalı makaleleri için bkz. "Öner, O. (2021). *Understanding Social Change: Demographic Analyses of Musicians in Late Ottoman Istanbul*", *Middle Eastern Studies* 52:2: 227-248 ve "Öner, O. (2021). *Music in the Early Twentieth Century Istanbul: Reconsidering the Role of Private Music Schools*", *Archiv Orientalni (ArOr)* 89/1: 63-84.

yeniden yapılan bürokrasiyi Osmanlı müzik okullarının teşekkülüyle ilişkilendirmektedir. Önsöz'de kendisini "musikişinas bir tarihçi" olarak tarif eden yazar, İstanbul'un müzik okulları üzerine bu çalışmayı kaleme almasında, müziğe olan "özel ilgi ve sevgisinin" rolü olduğunu belirtmekte, ayrıca bu çalışmayı "musikişinas bir tarihçi"nin kaleme almasının müzik tarihyazımı bakımından da önemli artıları olacağını düşündüğünü belirtmiştir (s. 7). Böylece dışarıdan bir gözün alan içerisinde ezbere dönmüş klişeleri sorgulamak, taze bir bakış açısı sunmak ve süregiden tartışmaları farklı akademik disiplinlere taşıyabilmek potansiyelini de bu artılardan görmektedir. Yazar bu kaygılardan hareket ederek, müzik tarihi araştırmacıları tarafından "yeteri kadar sorgulanmayan" bir konu ve zaman dilimi olarak nitelediği 1908 sonrasında İstanbul'da kurulan müzik okullarına odaklandığını da ifade etmektedir. Bu hususu, dönemin sancılı siyasal dönüşümlerini de beraber düşünerek "yeni sorularla" yeni vurgu ve okumalara imkân sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca önsözde müzik okullarının ortaya çıkış süreçleri, sosyal tabanları ve şehrin müzik hayatına yaptığı etkilerinin Osmanlı toplumunun iç dinamikleriyle açıklanabileceğini de savunmaktadır (s. 8).

Yazar, Giriş'te disiplinler arası etkileşimi arttırmanın peşinde olan, müziği salt bir olgu olarak değil içinden çıktığı toplumun bir parçası olarak ele alan, yani müziğin sosyo-politik arka planını hesaba katma gayreti içerisinde olan çalışmaların sayısının arttığını da ifade etmektedir. Kendi çalışmasının da Osmanlı müzik tarihi yazımında disiplinlerarası etkileşime örnek olabileceğini düşünmektedir ki bu konuda oldukça haklıdır. Osmanlı bürokrasisi tarafından farklı bir saha ve amaç için oluşturulan sicill-i ahvâl evrakını² müzik tarihine entegre etmeye amaçladığını da belirtmektedir (s. 10). Öner, bu çalışma içerisinde müzisyen biyografilerini sicil evrakları üzerinden gözden geçirmiş, 1908 sonrasında müzik tarihine olan etkilerini de tartışmaya açmıştır. Müzik okullarının üstlendikleri sosyal rollerin altının çizildiği bu kısımda yazar, müzik okullarının kolektif hareketlerine, özerk kalma gayretlerine ve bir nevi meslek birliği olmalarına ve kadın müzisyenler açısından güvenli bir alan inşa etmeleri üzerine değerlendirmelerde bulunmaktadır (s. 12). Çalışmanın son bölümünde ise geç dönem Osmanlı bürokrasisinde bulunmuş olan müzisyenlerin sicil evraklarının transliterasyonları yer almaktadır ki bu kısımda 48 müzisyenin memuriyet hayatlarına dair daha evvel bilinmeyen birçok ayrıntıyı bulabilmek mümkündür.

Kitap esas itibarıyla yedi başlıktan müteşekkildir. İlk başlık olan "Müzisyen Biyografileri Üzerine Bir Değerlendirme", yazar tarafından bugüne değin çokça kaynak gösterilen ve belki de müzisyen biyografilerimizin ana kaynakları diyebileceğimiz İbnülemin Mahmud Kemal'in *Hoş Sadâ* ve Sadeddin Nüzhet Ergun'un *Türk Musikisi Antolojisi* üzerine düşüncelerini paylaşmaktadır (s. 13). *Hoş Sadâ*'nın yazarının âşina olduğu bir dünyanın anlatısı olduğunu, Ergun'un eserinin ise İstanbul'un farklı tekkelerinin şeyh, derviş ve muhibbanlarını konu edindiğini söyler. Yazar, Ergun'un seçkisinin "Müslüman erkeklerden oluşan İstanbul sufi cemaati" seçkisi olduğu tespitinde bulunmaktadır.³ İnal'ın daha kapsayıcı bir derleme sunduğunu gayrimüslim müzisyenlerin de bulunduğu belirtir. İnal'ın ve Ergun'un biyografik denemelerinin geç dönem Osmanlı müzik tarihinden muhtelif kesitler sunduğunu söyler. Ayrıca milli kimliğin şekillenmesiyle müzisyen biyografilerinin derlenmesi arasında yakın bir ilişki bulunduğundan da bahsetmektedir (s. 20).

Yazar, "Sicill-i Ahvâl Evrâkının İmkânları ve Sınırları" başlığı altında ise, ilk olarak bu evraklarla olan ilişkisinin tarih doktora programına kayıt olduğu 2013 yılında başladığını, Prof. Dr. Abdülhamit Kırmızı denetiminde TÜBİTAK tarafından desteklenen "*Osmanlı Bürokrasisinde Gayrimüslimler*" isimli araştırma projesinde görevli olduğu sıralarda tanıştığını anlatmaktadır (s. 23). Dr. Öner, hem bahsi geçen araştırma projesinde hem de doktora çalışmasında bu evraktan faydalandığını ve iki farklı çalışma alanı için aynı tarihî kaynakların kullanılabilirliğine de şahit olduğunu, bunu da belgelerin "zenginliğinin ve derinliğinin" bir işareti olarak yorumlamaktadır. Aynı bölümde sicill-i ahvâl kayıtlarının nasıl oluşturulduğunu, Osmanlıların memur kadrolarının ayrıntılı bir kayıt mekanizmasının oluşturulmasında devlet işleyişinin daha organize, sistematik, rasyonel ve modern bir çizgiye geçme isteği olduğundan bahsetmektedir. "Bir kariyer raporu" olarak düşünülmesi gerektiğini ifade ettiği sicil evraklarında memurların hangi bilgile-

2 Sicill-i Ahval evrakı, Osmanlı devletindeki sivil memurların meslekî kariyerlerini kayıt altına almak için 1879-1914 yılları arasında düzenli olarak tutulan kayıtlardır.

3 Burada bahsedilmesi/hatırlatılması gereken husus, Sadeddin Nüzhet Bey'in bahsi geçen eserinin yalnızca bir bölümünün yayınlanabilmiş olmasıdır.

rinin yer aldığına değinen Öner, “bu belgelerde doğrudan müzikle ilgili bir şeyler var mı?” sorusunu da cevaplamaktadır. Asıl itibariyle müzikle ilgili pek bir şey olmadığını, biyografi sahibi ancak müzikle ilgili telif eser meydana getirmişse bu durumun mutlaka belirtildiğini ifade etmektedir (s. 26). Yazar, memurun tanınmış, meşhur bir musikişinas olsa dahi müzikle olan ilgisinin yazılmadığının altını çizmektedir. Peki sicill-i ahvâl evrakı memurların müzikle ilgilerine dâir bir şey söylemiyorsa yahut çok kısıtlı bilgi sunuyorsa bu evrak nasıl müzisyen biyografilerinin kaynağı olacaktır? Akıllarda oluşan bu soruya Öner, bardağa dolu tarafından bakılması gerektiğini söyleyerek birçok müzisyen biyografisinde bu musikişinasların hayatı, müzikal geçmişleri, kimlerden ders aldıklarına dair bilgilerin tatmin edici olduğunu, sorunun kişisel bilgilerin çoğu zaman eksik ya da çelişkili olmasından kaynaklandığını söylemektedir. Bir bakıma Öner’e göre sicill-i ahvâl’in verdiği bilgiler tam da aranan bilgilerdir. Yazar sonraki bölümlerde bu meseleyi örneklerle de açıklığa kavuşturmuştur. Başlığın son paragrafında ise, On dokuzuncu yüzyılın sonunda müziğin çok katmanlı sosyo-ekonomik zemininde esnaf, ticaret erbabı, ulema ya da şeyh ailesi mensuplarının, doktorların, askerlerin ve rical-i devletten daha pek çoklarının bulunduğunu ama asıl olarak bürokrasinin sivil memurlarının niceliksel olarak diğerlerinin önüne geçtiğine yönelik tesbitiyle sonlandırmaktadır (s. 27).

Üçüncü başlık bir önceki bölümün daha ayrıntılı bir cevabını sunmaktadır: “Sicill-i Ahvâl Evrakı Müzisyen Biyografileri İçin Yeni Bir Kaynak Olabilir mi?”. Bu kısımda Öner, bir önceki bölümde belirttiği sicill-i ahvâl evrakının aslında tam da sorunların bulunduğu bilgiler konusunda fayda sağlayabileceği cevabını yinelemektedir (s. 28-33). Burada ise örneklerle bu durumu kanıtlamaya gayret eder. İlk olarak Santuri Edhem Bey’in biyografisini örnek gösterir. Dr. Onur Öner, kaynaklarda Edhem Efendi’nin asıl mesleği olan memuriyetinin bir cümleyle geçiştirildiğini söyler ve sicill-i ahvâl evraklarında memuriyeti hakkında aydınlatıcı bilgilerin mevcut olduğunu anlatır. Ayrıca Santuri Edhem Efendi’nin sicill-i ahvâl kayıtlarında yer alan seyahatlerine değinerek yeni bilgiler de sunmaktadır. Bu bölümde ayrıca kanun icracısı ve bestekâr Vitali’yi örnek göstermektedir. Vitali’nin Nazmi Özalp’in *Türk Musikisi Tarihi* isimli eserinde Ermeni asıllı olarak belirtildiğini ve doğum tarihinin de bilinmediğini nakletmektedir. Onur Öner ise sicill-i ahvâl evrakında yer alan Vitali’nin sicilinde 1883/1884 doğumlu olduğunu ayrıca isminde de kolayca anlaşıldığı gibi Ermeni değil Musevi olduğunu belirtmektedir. Böylece Öner, asıl itibariyle müzikle ilgili ayrıntılar vermeyen sicill-i ahvâl evrakının nasıl bilgi boşluklarını doldurmaya yaradığını anlatmaktadır. Bu bölümde son olarak ise Osman Efendi [Güvenir] hakkında hayat hikâyesinin sınırlı ölçüde anlatıldığını ve muhtemelen hakkında tek kaynak olan Radyo mecmuasının bulunduğunu halbuki Osman Efendi’nin sicill-i ahvâl kayıtlarında hakkında daha fazla bilginin var olduğunu da göstermektedir.

Dördüncü başlık olan “II. Meşrutiyetin Müzik Hayatına Etkileri: Özel Müzik Okullarının Oluşumu” başlığı altında ise gayet yerinde tespitlerde bulunmaktadır (s. 34-41). Memur müzisyenlerin 1908 ve 1909 yıllarında II. Meşrutiyet’in ilanıyla yeni bir rejimin başladığını bu süreçte Jön Türklerin padişahın kontrolü altında şekillenen bürokratik kadroların kendilerine aidiyet ve bağlılıklarından şüphe duyduğunu, 1909’da çıkarılan ‘Tensikat Kanunu’ ile birçok memurun görevlerinden uzaklaştırıldığını ve bürokraside yeni kadroların oluşturulduğunu belirtir. Bu kanunla birlikte çeşitli nezâretlerde vazifeli müzisyenlerin de bu kanundan etkilenecek tasfiye edildiğini ifade etmektedir. Yazar, Lem’i Bey, Zekâi Dede’nin talebesi Hafız Mehmed Celaleddin Bey, Mehmed Rahmi Bey gibi musikişinasların bu kanundan etkilendiklerini örnek gösterir. Tensikat kanunuyla beraber 16 Ağustos 1909’da yürürlüğe giren ‘Cemiyetler Kanunu’nun da aynı şekilde musikişinasları etkilediğini belirtir. Cemiyetler Kanunu’yla II. Abdülhamid döneminde yasaklanmış olan cemiyetler, dernekler, kulüp ve cemiyet kurmanın önündeki engelin kalkmasıyla birlikte İstanbul’da sanat, spor ve birbirinden farklı amatör dernek, kulüp ve cemiyetlerin oluşmaya başladığını belirten Öner, Osmanlı İstanbul’undaki ilk müzik okullarının da 1908 sonrası oluşan siyasal atmosferin bir ürünü olduğunu anlatır. Bu okulların belirli ortak hususiyetler barındırdığını da ifade eden yazar, müzik okullarını tesis eden “kurucu kadroların” ekseriyetle Osmanlı bürokrasisinde vazifeli sivil memurlardan oluştuğu tespitinde bulunmaktadır. Ayrıca bu okulların Şark Müzik Cemiyeti hariç neredeyse hiçbirinin bir hâmiye sahip olmadığını ve bunun da bilinçli bir tercih olduğu varsayımında bulunmaktadır (s. 40).

“Biyografilerde Müzik Okullarının İzini Sürmek” başlığı altında ise, 1909’da tensikat kanunundan “nasibini alan” Miriliva Reşit Paşa’nın oğlu olan Hasan Bey’in tensikat kanunu sonrası evinde özel dersler vererek nasıl geçindiğini sonrasında ise Şehzadebaşı’nda faaliyet gösteren özel bir müzik okuluna devam

ettiğini, Darüttalim-i Musiki'nin hem eğitim kadrosunda hem de icra heyeti içerisinde konserlere iştirak ettiğini anlatır. Lem'i Bey'in tensikat kanunu sonrası 1914'de "Darü'l Kemâlât-ı Musiki" adıyla bir müzik okulu açmak istediğini, 1918'de ise Kadıköy'de Şark Musiki Cemiyeti'nde kısa da olsa eğitim verdiğini yazar (s. 43).

"Müzik Okulları İçin Yeni Perspektifler: Kolektivizm, Özerklik ve Mesleki Dayanışma" başlıklı bölümde ise yazar, 1908 sonrası İstanbul'da müzik okullarının kurulmasının ardında sadece bürokrasinin yeniden yapılanması olduğunu iddia etmediğini, fakat siyasal değişimler neticesinde memurların tasfiye edilmesi ve bürokrasiden ayrılan memurların müzik okullarında toplanmasının tesadüf olamayacağını düşündüğünü hatırlatmaktadır. Ayrıca müzik okullarının meslek birlikleri olarak değerlendirmenin pek de abartılı olmayacağını ifade etmektedir. Müzik okullarının içerisinde hem eğitimci, hem icracı bürokrasiden gelmeyen müzisyenlerin de bulunduğunu fakat bu durumun memuriyetten gelenlerin kritik roller üstlendiği iddiasını çürütmediğini belirtir. Son başlık olan "Kadın Müzisyenler İçin Müzik Okulları" ise müzik okullarının mesleğin sosyal statüsüne yaptığı katkıya iyi bir örnek olarak Osmanlı müzik dünyası içerisinde daha ciddi anlamda görünmeye başlayacak olan kadın müzisyenler hakkındadır. Yazar, Osmanlı müziğinin bileşenleri arasında kadınların hep var olduğunu fakat icracı ya da hoca vasıflarıyla görünür olmadıklarını, daha aktif bir pozisyona ise 1908 sonrası kurulan müzik okullarıyla sahip olduklarını düşünmektedir. Öner'e göre müzik öğrenmeye hevesli amatörler, profesyonel icracılar ve müzik hocalarından oluşan geniş bir insan topluluğunun bir çatı altında biraraya gelmesi, müzik dünyasında yeni sosyal yapıların ve ağların kurulması demektir. Osmanlı müzik dünyasında müzik okulları üzerinden oluşan bu kolektif ruh, daha etkili hareket etmeyi, müziğin geleceği üzerine daha fazla söz sahibi olmayı kolaylaştırmakta idi (s. 64).

"Sonuç Yerine: Arşivde Sadece Belge Değil Argüman da Bulunur" başlığı altında ise (s. 66-68) sicill-i ahvâl evrakından geç dönem Osmanlı bürokrasisi ile müzik dünyası arasındaki bağları göstermek adına faydalandığını açıklar. Dr. Öner'in kitap boyunca verdiği örneklerle biyografik kaynaklardaki çelişkili ifadelerin, kronolojik kopuklukların ve hatalı bilgilerin sicil kayıtlarının vereceği katkıyla birçoğunun düzeltilbileceği görülmektedir. Bununla birlikte müzik tarihi yazımında isminin ötesinde neredeyse haklarında hiçbir şey bilinmeyen musikişinaslar hakkında da bilgilere sicill evrakı sayesinde bilgi sahibi olunabileceği de görülmektedir. Bu bölümde müzik okullarının dönemin siyasal atmosferi içerisinde müzisyenlerin stratejik bir hamlesi olarak görüldüğü ve yazarın bu çalışmasıyla müzik tarihi yazımına yeni kaynaklar eşliğinde farklı bir perspektif sunmayı hedeflediğini de belirtilmektedir. Yazar bu kısımda, sivil memurlara ait sicillerin tamamına ulaşamadığını, Harbiye memurlarının ve Adliye memurlarının ise sicil evraklarının kullanıma kapalı olduğundan söz etmektedir. Sicill-i ahval evraklarının vaziyeti ile ilgili bu bilgilerin kitabın giriş kısmında yer alması belki daha iyi olabilirdi. Ayrıca belirtmek isterim ki kitabın ana kaynağı olan musikişinaslara ait sicill-i ahvâl evrakının arşivde aranılması, tespit/tasnif edilmesi ve ayıklanması süreciyle ilgili yazarın edindiği tecrübelerin biraz daha teferruatlı anlatılması bilhassa konuyla ilgili araştırma yapacak olanlar için fayda teşkil edebilirdi kanaatindeyim.

Netice itibarıyla, Dr. Onur Öner'in konu edindiğimiz eseri, Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemi müzik tarihi ve musikişinas biyografileri ile alakalı olarak "üzerinde yeterince durulmamış" konuları "yeterince işlenmemiş/kullanılmamış" arşiv vesikaları ile birlikte değerlendirmektedir. Yazar, yedi başlık altında dile getirdiği problemlere sosyo-politik çerçevede başarılı tespitlerle cevaplar aramakta, bu arayışlarıyla da disiplinlerarası alana katkı sağlamaktadır.

Kaynaklar

Öner, O. (2019). *A collective biography study of musicians: Patterns, networks and music as a 'profession' in the late Ottoman era and the early republican years in İstanbul /Geç Osmanlı'dan erken Cumhuriyet'e İstanbullu müzisyenlerin sosyal profil analizi: Sosyal ağlar ve bir 'meslek' olarak müzik*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Şehir Üniversitesi.